

роботи. Цей принцип потребує послідовного керівництва вчителем пізнавальною діяльністю учнів на уроці і в позакласній роботі [4, с. 53].

Матеріал для самостійної роботи повинен бути посильним для учнів а запас їх попередніх знань повинен давати можливість виконати визначені вчителем завдання. Роботу слід починати з найпростіших видів і поступово ускладнювати.

Кращі наслідки така робота дає тоді, коли учитель історії працює в тісному контакті з викладачами інших предметів, насамперед – викладачами мови, літератури, географії [6, с. 88 – 89].

Виходячи із вищесказаного, самостійну роботу треба розглядати не як самоціль, а як метод поліпшення всієї навчально-виховної роботи, як один із багатьох засобів активізації розумової діяльності школярів.

Висновок. Проведений аналіз літератури дозволяє зробити висновок, що досвід, накопичений в другій половині ХХ ст. має сьогодні велику цінність і може застосовуватися в сучасній школі, але його необхідно співвідносити з новітніми вимогами, які висуваються до навчального процесу.

Отже, навчити учнів ефективно самостійно працювати можливо лише систематичним і послідовним виконанням ними різного роду самостійних робіт, дбайливо підготовлених рядом заходів. Найбільше користі від самостійної роботи буде тоді, коли вона проводиться систематично на різних етапах уроку, причому види цієї роботи будуть різноманітними як за формою так і за змістом.

Успіх цієї роботи також залежить від правильного керівництва нею з боку вчителя. Самостійна робота учнів не применшує ролі учителя в навчально-виховному процесі, а навпаки, посилює цю роль, допомагає вчителю більш повно виявити індивідуальні особливості учнів, правильно оцінити їх знання і навички.

Література

1. Демиденко В. Психологічні основи засвоєння історії учнями. / В. Демиденко. – К.: Радянська школа, 1970. – 128 с.
2. Держархів Харківської області Ф Р – 4677. Відділ народної освіти виконавчий комітет Червонозаводської районної ради депутатів трудящих Харкова 1943 – 1979 рр. Оп. 4. Спр.267. Отчет о работе школы № 53 за 1962/63 учебный год. – 78 арк.
3. Зиновьев М. А. Очерки методики преподавания истории. / Под ред. С. Д. Сказкина. М.: Академия Педагогических наук РСФСР, 1955. – 183 с.
4. Лейбенгруб П. Дидактика уроку історії в середній школі. / П. Лейбенгруб. – К.: Радянська школа, 1968. – 185с.
5. Пометун О. Самостійна робота школярів при вивченні історії УРСР (IX клас). / О. Пометун // Радянська школа. – 1985. – № 3. – С. 30–36.
6. Степаненко Г. Самостійна робота на уроках історії. З досвіду роботи. / Г. Степаненко. К.: Радянська школа, 1965. – 90 с.
7. Стражев А. И. Методика преподавания истории: Пособие для учителей. / А. И. Стражев. – М.: Просвещение, 1964. – 287 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України Ф Р 166 Міністерство освіти УРСР 1919 – 2000 рр. Оп. 15. Т. 2. Спр. 2361. Річний звіт про роботу шкіл Одеської області за 1957 – 1958 н. р. – 263 арк.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України Ф Р 166 Міністерство освіти УРСР 1919 – 2000 рр. Оп. 15. Т. 3. Спр. 3967. Річний звіт Дніпропетровського облвно про роботу шкіл за 1962 – 1963 н. р. – 304 арк.

УДК 008:159.9

Улунова Г.Є.

докторантка Київського національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ: СУТНІСТЬ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена аналізу сутності, реалій та перспектив психологічної культури майбутнього фахівця. Наведено результати психодіагностичного дослідження когнітивного, операційного та ціннісно-сміслового компонентів психологічної культури майбутніх педагогів, лікарів, юристів. Доведено необхідність цілеспрямованого розвитку операційного та ціннісно-сміслового аспектів професійної психологічної культури в процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: професійна психологічна культура, когнітивний аспект професійної психологічної культури, операційний аспект професійної психологічної культури, ціннісно-смісловий аспект професійної психологічної культури.

Улунова Г.Е. Психологическая культура будущего специалиста.

Статья посвящена анализу сущности, реалий и перспектив психологической культуры будущего специалиста. Приведены результаты психодиагностического исследования когнитивного, операционного и ценностно-смыслового компонентов психологической культуры будущих педагогов, врачей, юристов. Доказана необходимость целенаправленного развития операционного и ценностно-смыслового аспектов профессиональной психологической культуры в процессе подготовки специалистов в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: профессиональная психологическая культура, когнитивный аспект профессиональной психологической культуры, операционный аспект профессиональной психологической культуры, ценностно-смысловой аспект профессиональной психологической культуры.

Ulanova G. PSYCHOLOGICAL CULTURE of FUTURE SPECIALIST.

The article is devoted to the of the analysis of an essence, reality and prospects of psychological culture of a would-be specialist. The results of a psycho-diagnostic investigation of cognitive, operational value and sense components of psychological culture of would-be teachers, doctors, lawyers are available there. The necessity of a purposeful development of operational, value and sense aspects of professional psychological culture during the preparation of specialists at higher educational establishments has been proved.

Key words: *professional psychological culture, cognitive aspect of professional psychological culture, operational aspect of professional psychological culture, value and sense aspect of professional psychological culture.*

Постановка проблеми. Розвиток професійної культури фахівця – комплексного динамічного особистісного утворення професіонала, що зумовлює високі якісні показники професійно-особистісного зростання та самореалізації суб'єкта професійної діяльності – є неможливим без цілеспрямованого розвитку професійної психологічної культури як інваріанту професійної культури. Особливо це стосується так званих професій соціономічного типу, які передбачають постійну роботу з людьми.

Природно, якщо метою функціонування вищого навчального закладу є підготовка висококваліфікованих фахівців, то одним із завдань навчально-виховного процесу повинний бути розвиток професійної психологічної культури майбутнього фахівця. Скоріше за все, подібними міркуваннями зумовлена поява в навчальних програмах різних спеціальностей певних психологічних дисциплін. Проте, їх дієвість щодо розвитку професійної психологічної культури майбутніх фахівців на сьогодні залишається відкритим питанням.

Аналіз досліджень та публікацій. Поняття «психологічна культура» є достатньо новим у психології, адже не увійшло у жодний з вітчизняних психологічних словників, виданих до кінця XX століття. Наукові передумови становлення поняття «психологічна культура» ми знаходимо в роботах представників «психологічної антропології» (А.А. Велік, Р. Мюррей, В.І. Слободчиков, М. Спіро, Д. Хонігман, Ф. Хсю та ін.) і культурно-історичного напрямку в психології (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, О.Г. Асмолов, М. Коул та ін.). Основу для наукової розробки феномену психологічної культури можна знайти в добутках класиків зарубіжної та вітчизняної психології (Б.Г. Ананьєв, Н.Я. Басов, В. Вундт, А. Маслоу, С.Л. Рубинштейн, К.Д. Ушинський, З. Фрейд, К. Юнг та ін.).

Безпосередньо поняття «загальна психологічна культура» введено Л.С. Колмогоровою. Н.І. Ісаєва, Л.С. Колмогорова, О.А. Кривицька та ін. відокремлюють базисну (загальну) психологічну культуру від професійної психологічної культури. Загальна психологічна культура особистості характеризується наявністю ознак, параметрів, що визначають готовність ефективно вирішувати широке коло повсякденних завдань та виконувати широкий спектр соціальних ролей незалежно від особливостей професійної діяльності. «Професійна психологічна культура визначається специфікою тієї чи іншої діяльності (вчителя, лікаря, менеджера тощо), особливостями завдань, що вирішуються» [1, с. 85].

Феномен професійної психологічної культури вивчається у контексті таких питань, як: організація психолого-акмеологічного консультування (Г.І. Марасанов); особливості управлінської діяльності (Н.Т. Селезнева); реалізація кооперованих технологій навчання (С.П. Іванова); викладання психології в школі (Л.С. Колмогорова), навчальна взаємодія в системі вищої професійної освіти (Ф.Ш. Мухаметзянова); педагогічна взаємодія суб'єктів освітнього середовища (В.В. Семікин), підвищення кваліфікації педагогів (О.Є. Смирнова); суб'єктивного переживання часу життя (Л.Д. Деміна) тощо. Означеними дослідниками визначено види, складові та рівні професійної психологічної культури, розроблено та апробовано різноманітні програми її розвитку тощо. Проте, досі бракує досліджень, спрямованих на вивчення становлення професійної психологічної культури майбутнього фахівця у єдності її основних компонентів в умовах стандартного навчально-виховного процесу вищого навчального закладу.

Дані положення зумовлюють актуальність даної статті, **метою** якої є визначення сутності, реалій та перспектив психологічної культури фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. У таблиці 1 представлено сутнісні ознаки психологічної культури як інваріанту професійної культури з точки зору різних дослідників.

На нашу думку, підходи до визначення поняття «професійна психологічна культура» можна класифікувати за кількома критеріями. За критерієм суб'єкта культури виокремлюється професійна психологічна культура соціуму (як сукупність явищ творчості і досягнень у функціонуванні психологічного співтовариства вчених і психологів-практиків) та професійна психологічна культура особистості (як складне психологічне утворення особистості). За критерієм особливостей об'єктів виділяються внутрішня професійна психологічна культура (як чинник психологічного здоров'я та саморозвитку фахівця) та зовнішня професійна психологічна культура (як чинник ефективної професійної взаємодії особистості).

Професійну психологічну культуру професійної групи ми розуміємо як якісні характеристики використання професійною групою психологічних знань й особистого досвіду, набутих в результаті цілеспрямованої психологічної підготовки, для вирішення конкретних професійних завдань, зумовлених специфікою діяльності.

Професійну психологічну культуру особистості ми визначаємо як комплексне динамічне особистісне утворення професіонала, яке зумовлює прогресивні показники психічного розвитку фахівця у відповідності з

вимогами його професії.

Таблиця 1

Сутнісні ознаки психологічної культури як інваріанту професійної культури особистості		
Автор	Проф. діяльність	Сутнісні ознаки професійної психологічної культури
Р.М. Фатихова	Вчитель	Міра прийняття вчителем педагогічних цінностей і орієнтації на вільну міжособистісну взаємодію, у якій реалізуються суб'єкт-суб'єктні відносини, формуються і виявляються особистісно своєрідні властивості партнерів.
О.В. Срьомкіна	Вчитель	Ціннісно-смилова позиція особистості вчителя, що ґрунтується на яскраво вираженій потребі в самопізнанні й пізнанні інших людей.
В.П. Вовк	Вчитель	Це міра й спосіб творчої самореалізації фахівця в різних видах професійної діяльності й спілкування, спрямованих на психологічний саморозвиток, самопізнання й самовдосконалення та на засвоєння, передачу й створення професійних цінностей і ефективність кінцевого результату виконаної роботи.
Н.В. Чепелева	Вчитель	Наявність педагогічного мислення, яке базується на системі теоретичних знань із педагогіки, загальної, вікової та педагогічної психології й виявляється в здатності використовувати ці знання, оперувати ними в практичній діяльності.
В.М. Гусак	Соціальний працівник	Складне структурне утворення, що базується на свідомому засвоєнні, безперервному розвитку та використанні цілісної системи спеціальних психологічних знань, вмінь та навичок, цінностей, професійно важливих якостей, а також здібностей до самоуправління, самоосвіти впродовж життя.
О.А. Кривицька	Психолог	Інтегративне новоутворення особистості, яке включає взаємозв'язані психологічні властивості, виступає ядром структури професійно-важливих якостей, виконує ціннісно-регулятивну функцію психіки в професійній діяльності і забезпечує високий рівень її успішності, а також саморозвиток і самореалізацію особистості в професії.
О.Ф. Скакун	Юрист	Система психологічних властивостей, що формуються в процесі раціонального взаємозв'язку особистості юриста, і вимог, які висуваються професією.
І.В. Савельєва	Майбутній юрист	Специфічний спосіб організації і перетворення студентом себе, свого внутрішнього світу і взаємодії з професійною дійсністю.
Л.О. Нестеренко	Державний службовець	Готовність державного службовця постійно й ґрунтовно оволодівати знаннями з психології та психологічного консультування, психодіагностики, що в подальшому реалізується в уміннях та навичках застосовувати психологічні знання й особистий досвід для вирішення конкретних професійних завдань у процесі управлінської діяльності.

Враховуючи, що професійна психологічна культура є інваріантом професійної культури, визначення структури професійної психологічної культури повинно відбуватися з врахуванням структури професійної культури. Зупинимося на складових професійної культури особистості.

І.І. Зарецька у структурі професійної культури виділяє два блоки: професійно-організаційний (знання, уміння, досвід, майстерність) і соціально-моральний (ціннісні орієнтації, морально-вольові якості, що

визначають ставлення до предмета, процесу, суб'єктів, засобів і результатів діяльності). Позиція І.І. Зарецької стосовно значущості для професійної культури соціально-моральних якостей особистості підтримується й іншими дослідниками. Так, В.В. Тушева розглядає цінності як один з основних компонентів професійної культури майбутнього вчителя. За П.А. Амбаровою, професійна культура офіцера складається з когнітивного блоку, утвореного професійними знаннями, вміннями та навичками, які авторка поділяє на загальнопрофесійні та вузькоспеціальні, поведінкового блоку, змістом якого є норми, регулюючі професійну діяльність, та професійних цінностей, тобто чесності, вірності, відповідальності тощо.

Більш розгалуженою є структура професійної культури держслужбовця митниці, розроблена М.М. Кузьміним. Дослідник традиційно виокремлює когнітивний (знання про професійну етику, культурні норми і вимоги) та діяльнісний (нормативно-операційний) компоненти, проте, далі йде новаторським шляхом, включаючи до структури професійної культури наступні компоненти: мотиваційний (позитивне ставлення до професійної діяльності, професійні установки, інтереси); гностичний (володіння способами і прийомами, необхідними для розуміння сенсу культурних норм і вимог), емоційно-вольовий (здібність до співпереживання, здатність відчувати задоволеність від роботи, ініціативність, довільність, відповідальність); рефлексивно-оціночний (самооцінка себе як здібного до саморозвитку), змістовний (наочно-пізнавальний).

А.Й. Капська у професійно-етичній культурі соціального працівника виокремлює: аксіологічний компонент (професійна культура як процес створення, збереження і засвоєння професійно-етичних цінностей); регулятивний компонент (професійна культура як система професійно-етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин); нормативний компонент (професійна культура як сукупність професійних норм, відносин і стандартів поведінки); виховний компонент (професійна культура як чинник, що формує моральну культуру учасника професійної взаємодії). Зауважимо, що ціннісний компонент виокремлюється у структурі різних видів культури більшістю дослідників.

Загально визнані структурні елементи є притаманними і професійній психологічній культурі. Так, О.В. Єрьомкіна психологічну культуру вчителя розглядає у єдності мотиваційно-ціннісних (смилових), когнітивних, рефлексивних та поведінкових сфер особистості педагога. Усі чотири компоненти було розглянуто нами вище. В.П. Вовк вважає, що до складових психологічної культури вчителя відносяться: психологічні знання, уміння й навички, професійні здібності, психологічні якості, психологічна компетентність.

Таким чином, професійна культура та професійна психологічна культура мають переважно аналогічні структурні особливості. Когнітивний, операційний та ціннісно-смиловий компоненти є базовими для структури як професійної культури, так і професійної психологічної культури.

З метою вивчення особливостей професійної психологічної культури студентів різних курсів, що здобувають освіту за соціономічними професіями, нами реалізовано програму психодіагностичного дослідження, що складалася з наступних методик: 1) тестів програмованого контролю знань з психології (дослідження когнітивного аспекту професійної психологічної культури); 2) модифікованого варіанту методики О.І. Моткова «Психологічна культура особистості» (дослідження операційного аспекту професійної психологічної культури); 3) опитувальник термінальних цінностей І.Г. Сенина (дослідження ціннісно-смилового аспекту професійної психологічної культури).

У таблиці 2 представлено структурні особливості розвитку професійної психологічної культури майбутніх педагогів, юристів та лікарів I та IV року навчання у ВНЗ.

Таблиця 2

Рівні структурних аспектів професійної психологічної культури майбутніх фахівців

Майбутні фахівці		Структурні аспекти								
		Когнітивний			Операційний			Ціннісно-смиловий		
		Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Педагоги	I курс	0,1	8,6	1,3	0,4	4,7	4,9	3,7	2,6	3,7
	IV курс	1,5	9,3	9,2	5,0	5,8	9,2	6,8	3,8	9,4
Лікарі	I курс	9,2	0,1	0,7	9,2	9,2	1,6	7,1	9,5	3,4
	IV курс	0,1	4,9	5,0	3,5	2,8	3,7	5,9	4,9	9,2
Юристи	I курс	0,2	1,1	8,7	5,0	9,2	5,8	0,1	7,3	2,6
	IV курс	3,1	6,8	0,1	3,3	3,4	3,3	6,7	4,7	8,6

Дані, представлені в таблиці 2, доводять наступне. По-перше, когнітивний аспект професійної психологічної культури знаходиться у першокурсників усіх означених спеціальностей на низькому рівні розвитку (статистично достовірну перевагу зафіксовано за χ^2 -критерієм на 0,01 рівні значущості). У четвертокурсників усіх означених спеціальностей відзначено перевагу середнього рівня розвитку когнітивного аспекту професійної психологічної культури (статистично достовірну перевагу зафіксовано за χ^2 -критерієм на 0,01 рівні значущості). По-друге, операційний аспект професійної психологічної культури знаходиться і у першокурсників, і у четвертокурсників усіх означених спеціальностей на низькому рівні розвитку (статистично достовірну перевагу зафіксовано за χ^2 -критерієм на 0,01 рівні значущості). По-третє, ціннісно-смысловий аспект професійної психологічної культури і у першокурсників, і у четвертокурсників, що здобувають професію педагога та лікаря, знаходиться на середньому рівні розвитку, а у першокурсників і четвертокурсників, що здобувають професію юриста – на низькому рівні розвитку (статистично достовірну перевагу зафіксовано за χ^2 -критерієм на 0,01 рівні значущості).

Отримані результати доводять, що в умовах навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі відбувається розвиток лише одного з компонентів професійної психологічної культури майбутніх фахівців, а саме: когнітивного компоненту. Це означає, що студенти отримують та якісно засвоюють знання з певних психологічних дисциплін. Проте, відсутність динаміки у показниках операційного компоненту професійної психологічної культури майбутніх фахівців (при домінуванні його низького рівня) свідчить, що використати ці знання на практиці вони неспроможні. Аналогічна ситуація стосується і ціннісно-смыслового компоненту професійної психологічної культури майбутніх фахівців: його рівні залишаються незмінними впродовж усього навчання студентів. Це означає, що професійно-важливі особистісні якості майбутніх фахівців, їх позитивне ставлення до професійної діяльності залишається за межами цілеспрямованого педагогічного впливу. Таким чином, актуальною є необхідність послідовного розвитку операційного та ціннісно-смыслового аспектів професійної психологічної культури в процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах.

Розв'язання означеної проблеми можливо здійснити у кількох напрямках. По-перше, необхідно модернізувати традиційні форми організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, адже лекція та семінар спрямовані, переважно, на здобуття та засвоєння студентами певної кількості знань з предмету. У цьому сенсі корисними повинні стати сучасні розробки неімітаційних форм організації навчання з використанням активних методів навчання. Наприклад, тільки нетрадиційних за формою варіантів проведення лекцій на сьогодні нараховується близько десятка: проблемна лекція, лекція-візуалізація, лекція із задалегідь запланованими помилками, лекція вдвох, лекція-бесіда, лекція-прес-конференція, лекція-дискусія, лекція з аналізом конкретних ситуацій тощо.

По-друге, ефективність розвитку операційного та ціннісно-смыслового компонентів професійної психологічної культури майбутніх фахівців забезпечуватиметься введенням у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів імітаційних форм: ділової гри, ситуацій інсценування професійної діяльності, колективної мисленнєвої діяльності тощо.

По-третє, показаним є введення інтегрованих неімітаційно-імітаційних форм організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах. До таких форм відноситься, наприклад, тренінг-семінар як інтегративна форма навчальної та тренінгової роботи, орієнтована, у першу чергу, на застосування різноманітних активних засобів взаємодії. Ефективність даної форми роботи у розвитку професійної психологічної культури доведена нами на практиці [2].

Разом з тим, впровадження означених форм та методів роботи у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів потребує як перегляду навчальних планів, програм, так і зменшення кількості студентів у навчальній групі.

Висновки. Професійна психологічна культура особистості – комплексне динамічне особистісне утворення професіонала, яке зумовлює прогресивні показники психічного розвитку фахівця у відповідності з вимогами його професії. Когнітивний, операційний та ціннісно-смысловий компоненти є базовими для структури професійної психологічної культури. Психодіагностичне дослідження когнітивного, операційного та ціннісно-смыслового компонентів психологічної культури майбутніх педагогів, лікарів, юристів доводить спрямованість існуючих програм розвитку професійної психологічної культури у вищих навчальних закладах переважно на її когнітивний аспект. Розвиток операційного та ціннісно-смыслового аспектів професійної психологічної культури в процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах потребує наступних трансформацій навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах: модернізації його традиційних форм (лекції та семінару), введення імітаційних форм (ділової гри, ситуацій інсценування професійної діяльності, колективної мисленнєвої діяльності тощо), застосування інтегрованих неімітаційно-імітаційних форм (зокрема, тренінгу-семінару).

Література

1. Колмогорова, Л. С. Становление психологической культуры школьника [Текст] / Л.С. Колмогорова // Вопросы психологии. – 1999. – №1. – С. 83-91.
2. Тренінг-семінар як форма підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів [Текст] / С.О. Ніколаєнко, Т.Б. Тарасова, Г.С. Улунова // Освіта Сумщини. – 2011. - №1(9). - С. 46-49.